Proporcje boków w trójkącie prostokątnym

Proporcje boków w trójkącie prostokątnym

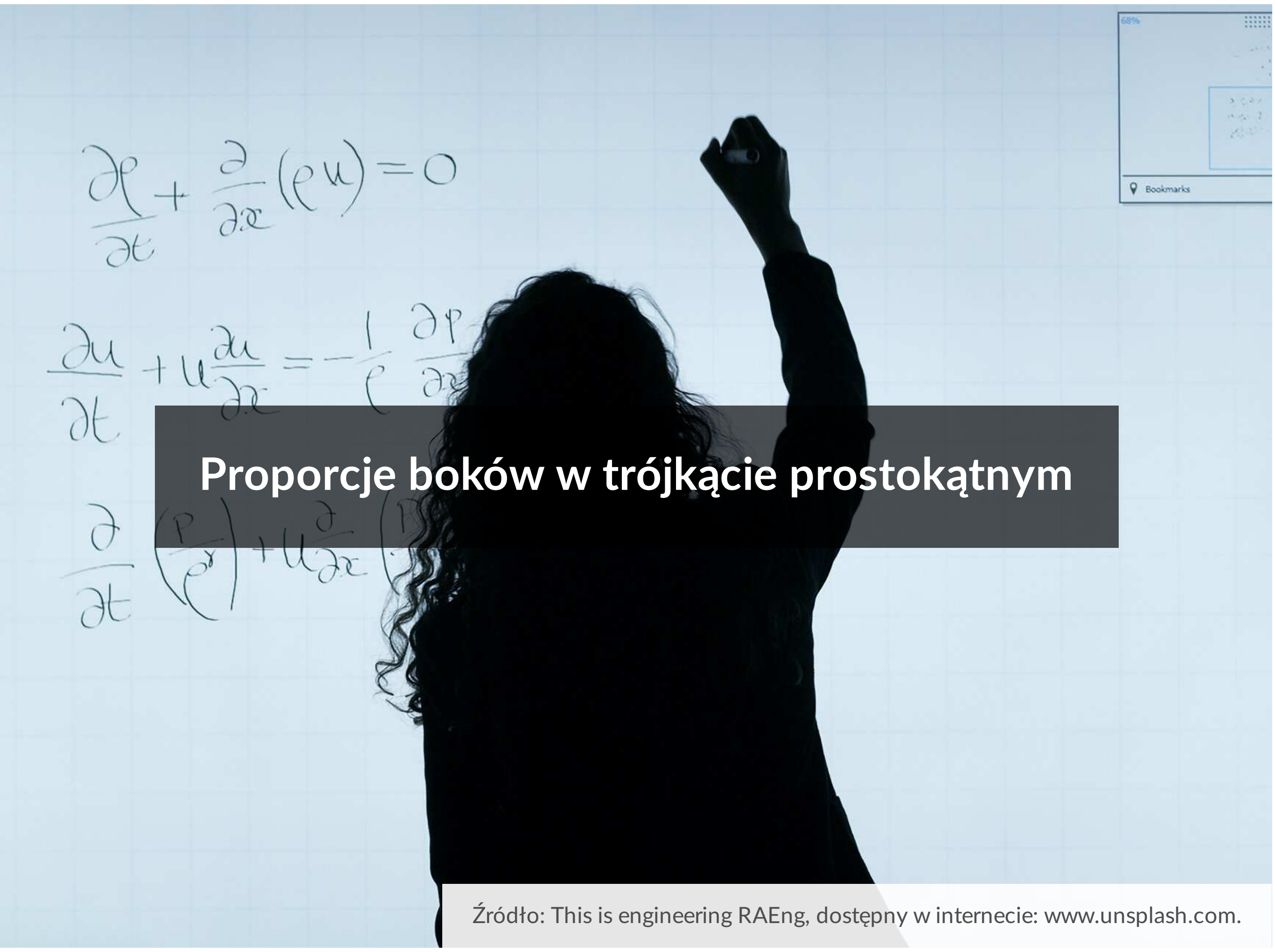

Źródło: This is engineering RAEng, dostępny w internecie: www.unsplash.com.

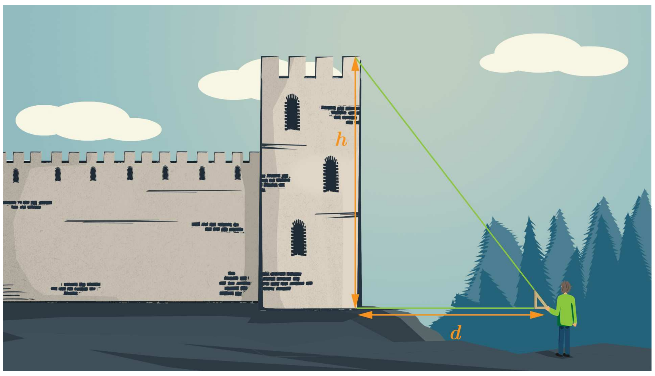

Wyobraźmy sobie, że za pomocą ekierki chcemy zmierzyć wysokość oglądanej wieży. Oczywiście, nie chodzi tu o wspinaczkę na wieżę i wielokrotne odmierzanie długości zaznaczonych na naszej ekierce.
Wygodniejszy (i bezpieczniejszy) sposób pomiaru opiera się na wykorzystaniu podobieństwa pewnych trójkątów.
Wystarczy bowiem stanąć w takiej odległości od wieży, aby jej wierzchołek widzieć wzdłuż najdłuższego boku ekierki, a jednocześnie jedno z krótszych ramion ekierki ustawić poziomo tak, jak to jest zaprezentowane na rysunku.
W tej sytuacji podobne są: mały trójkąt prostokątny z ekierki i duży trójkąt prostokątny, którego jedna z przyprostokątnych odpowiada wysokości wieży.
Oznacza to, że w każdym z tych trójkątów stosunek odpowiednich boków jest taki sam.
Pozostaje więc zmierzyć odległość obserwatora od podstawy wieży, a następnie - korzystając z odpowiednich proporcji - obliczyć jej wysokość.

Twoje cele

- Określisz funkcje trygonometryczne: sinus, cosinus i tangens kąta ostrego w trójkącie prostokątnym.
- Podasz wartość sinusa, cosinusa oraz tangensa w trójkącie prostokątnym o podanych długościach boków.
- Wyznaczysz sinus, cosinus i tangens każdego z kątów: 30°, 45°, 60°.
- Korzystając ze związków trygonometrycznych, obliczysz nieznane długości boków w trójkącie prostokątnym, rownież w kontekście związanym z pomiarami wysokości obiektów terenowych.

Przeczytaj

W pierwszym przykładzie omówimy pomiar wysokości wieży za pomocą ekierek używanych w praktyce szkolnej.

Przykład 1

Załóżmy, że w rozpatrywanych we Wprowadzeniu pomiarach wysokości wieży używamy jednej ze standardowych ekierek (to znaczy takiej o obu kątach ostrych równych 45° lub takiej o kątach ostrych 30° i 60°, jak widać na rysunku obok).

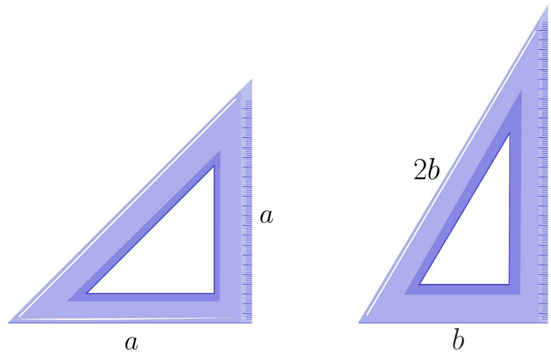

Wobec tego przy pomiarach możliwe są tylko trzy sytuacje przedstawione na rysunku poniżej.

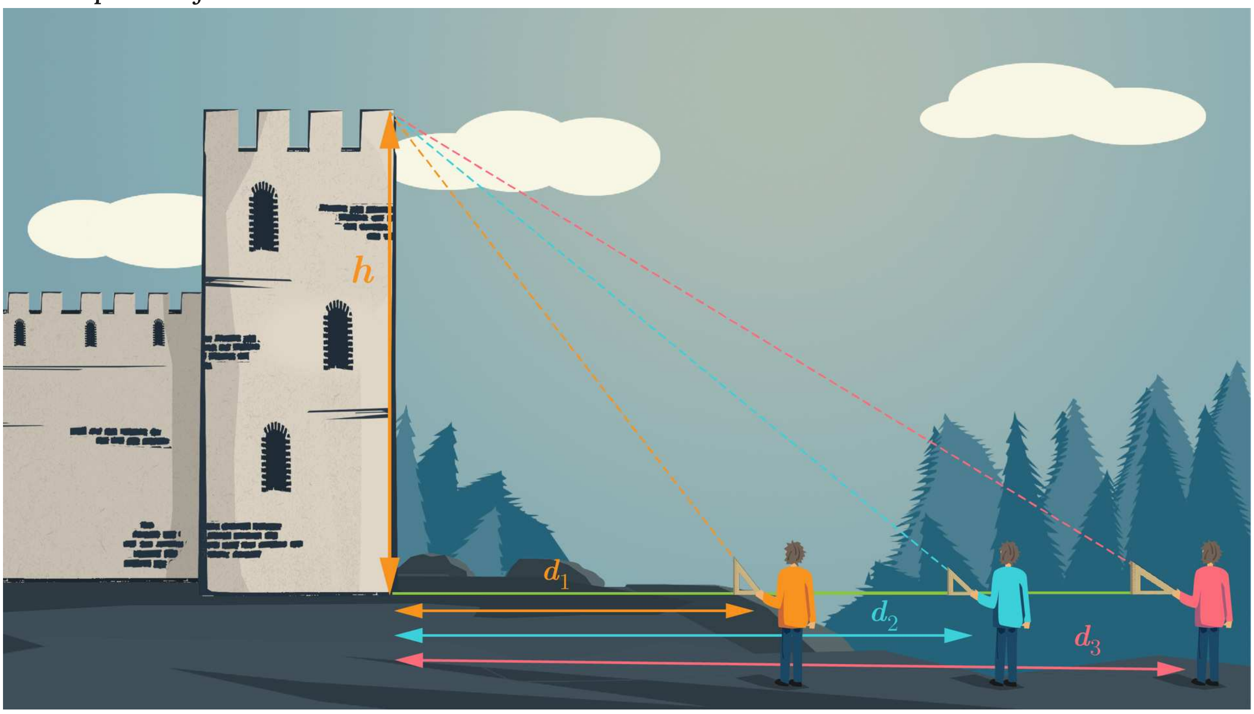

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 4.0.

W każdej z nich wystarczy zmierzyć odległość od wieży (na powyższym rysunku oznaczoną dla kolejnych obserwatorów przez d_1, d_2, d_3), a następnie skorzystać z wiedzy o stosunku boków ekierki.

Zauważymy, że wtedy wysokość h wieży jest zależna od tych odległości zgodnie z poniższymi wzorami:

- jeżeli kąt, pod którym widać wieżę jest równy 60°, to otrzymujemy równość $h = d_1\sqrt{3}$,

- jeżeli kąt, pod którym widać wieżę jest równy 45°, to otrzymujemy równość $h = d_2$
- jeżeli kąt, pod którym widać wieżę jest równy 30°, to otrzymujemy równość $h = \frac{d_3}{\sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{3} d_3$,

  co w każdym z tych trzech przypadków pozwoli na oszacowanie wysokości wieży.

Jednak nie ma powodu, aby przy tego rodzaju pomiarach ograniczać się do używania jedynie dwóch typów ekierek. W podobny sposób możemy przecież wykorzystywać **każdy** dostępny trójkąt prostokątny, o dowolnych kątach ostrych (a od tego, jaki jest kąt ostry, zależeć będzie stosunek przyprostokątnych i w konsekwencji: odległość od wieży, w jakiej musimy się ustawić).

Ponadto takie różnorodne „ekierki” przydają się przy rozwiązywaniu wielu problemów dotyczących m.in. pomiarów w terenie (mierzenie wysokości wieży jest jednym z przykładowych sposobów ich zastosowania).

Zupełnie naturalnie pojawia się wówczas potrzeba nazwania proporcji poszczególnych boków w takich „ekierkach”, czyli w trójkątach prostokątnych o zadanym kształcie.

Definicja: tangens kąta ostrego

Rozważmy trójkąt prostokątny o przyprostokątnych a i b oraz przeciwprostokątnej c, w którym kąt α leży naprzeciw boku a.

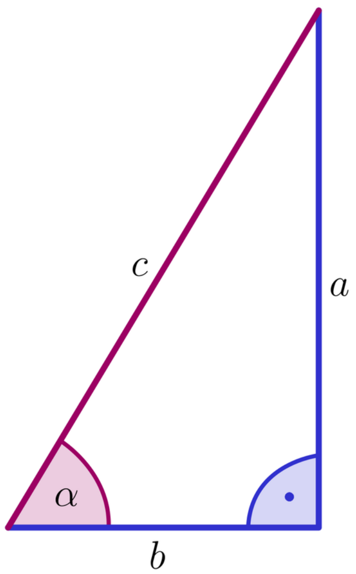

Wtedy **tangensem** kąta α nazywamy stosunek długości przyprostokątnej leżącej naprzeciwko tego kąta do długości drugiej przyprostokatnej:

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{a}{b}.$$

Przykład 2

Obliczymy tangensy kątów ostrych w trójkącie prostokątnym widocznym na rysunku:

$\operatorname{tg} \alpha = \frac{12}{5}$,

$\operatorname{tg} \beta = \frac{5}{12}$.

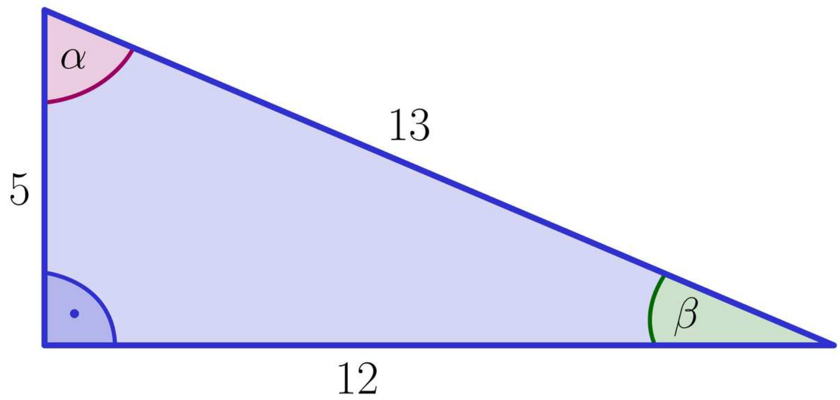

Zaś na poniższym rysunku zilustrowano trójkąty prostokątne, w których tangensy zaznaczonego kąta α są równe kolejno:
$\frac{1}{2}$, 1, $\frac{3}{2}$ i 2.

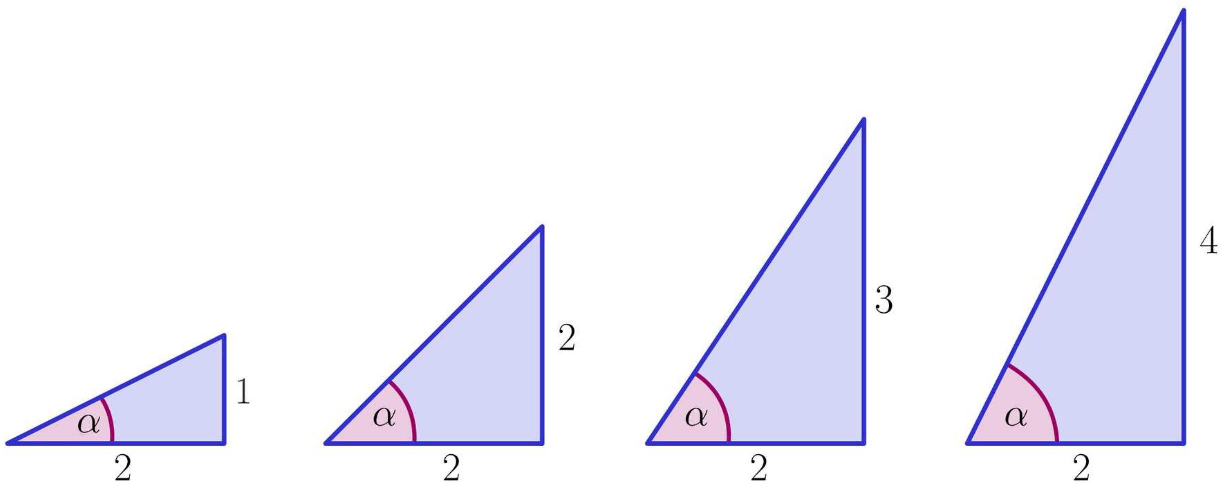

Można zaobserwować, że:
im większy jest kąt ostry α, tym większa jest wartość jego tangensa.
Definicja: sinus i cosinus kąta ostrego w trójkącie prostokątnym

Rozważmy trójkąt prostokątny o przyprostokątnych a i b oraz przeciwprostokątnej c, w którym kąt α leży naprzeciw boku a.

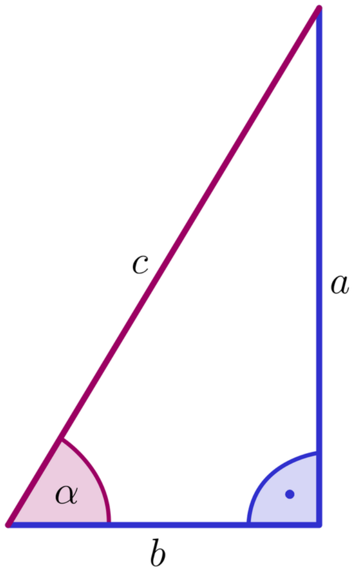

Wtedy:

- **sinusem** kąta α nazywamy stosunek długości przyprostokątnej leżącej naprzeciwko tego kąta do długości przeciwprostokątnej:
  $\sin\alpha = \frac{a}{c}$;
- **cosinusem** kąta α nazywamy stosunek długości przyprostokątnej leżącej przy tym kącie do długości przeciwprostokątnej:
  $\cos\alpha = \frac{b}{c}$

Uwaga! Bezpośrednio z definicji wynika, że wartości sinusa, cosinusa i tangensa kąta ostrego są dodatnie. Ponadto, ponieważ w każdym trójkącie prostokątnym najdłuższym bokiem jest przeciwprostokątna, więc dla dowolnego kąta ostrego α zarówno wartości $\sin\alpha$, jak i $\cos\alpha$ są mniejsze niż 1.

Przykład 3

Rozważmy trójkąt prostokątny zaprezentowany na rysunku w przykładzie 2.
Zgodnie z definicją otrzymujemy wówczas, że:
$\sin\alpha = \frac{12}{13}$, $\cos\alpha = \frac{5}{13}$, oraz $\sin\beta = \frac{5}{13}$, $\cos\beta = \frac{12}{13}$.

Przykład 4

W kwadracie o boku 1 przekątna ma długość $\sqrt{2}$.
Rozcinamy taki kwadrat wzdłuż przekątnej i bierzemy jeden z otrzymanych w ten sposób trójkątów prostokątnych, który ma kształt standardowej ekierki o dwóch równych bokach.

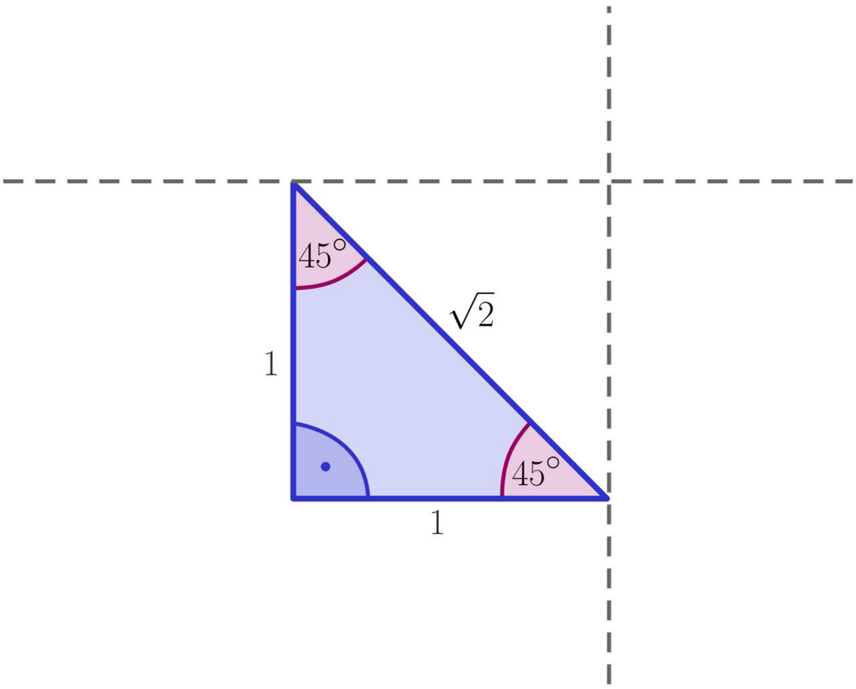

Mamy przy tym:
$\sin 45^\circ = \frac{1}{\sqrt{2}} = \frac{\sqrt{2}}{2}$,
$\cos 45^\circ = \frac{1}{\sqrt{2}} = \frac{\sqrt{2}}{2}$,
$\mathrm{tg}\, 45^\circ = \frac{1}{1} = 1$.

Przykład 5

W trójkącie równobocznym o boku 2 wysokość ma długość $\frac{\sqrt{3}}{2} \cdot 2 = \sqrt{3}$ i dzieli na pół przeciwległy bok oraz kąt przy wierzchołku.

Po rozcięciu danego trójkąta wzdłuż wysokości otrzymamy dwa przystające trójkąty prostokątne. Obliczymy wartości sinusa, cosinusa i tangensa dla obu kątów ostrych w jednym z tych trójkątów.

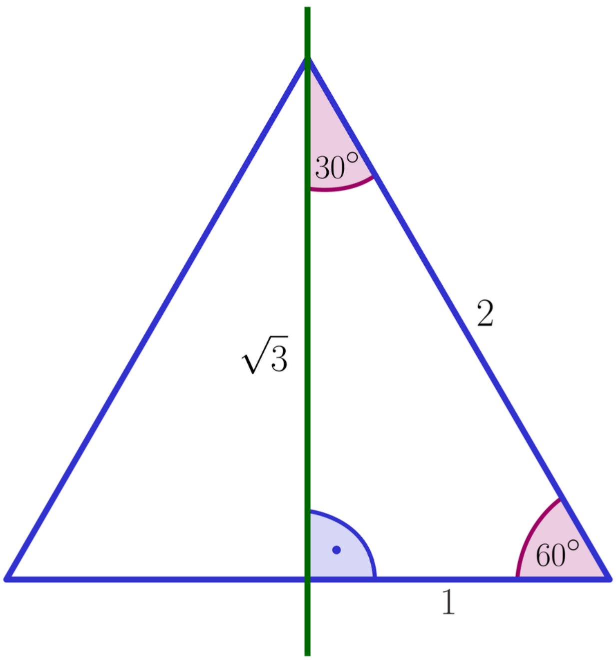

Rozwiązanie

Zauważmy, że w trójkącie prostokątnym widocznym na rysunku powyżej:

- dla kąta 30° otrzymujemy:
  $\sin 30^\circ = \frac{1}{2}$, $\cos 30^\circ = \frac{\sqrt{3}}{2}$ oraz $\operatorname{tg} 30^\circ = \frac{1}{\sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{3}$,
- dla kąta 60° mamy:
  $\sin 60^\circ = \frac{\sqrt{3}}{2}$, $\cos 60^\circ = \frac{1}{2}$ oraz $\operatorname{tg} 60^\circ = \frac{\sqrt{3}}{1} = \sqrt{3}$.

Wyniki uzyskane w dwóch poprzednich przykładach zbieramy w tabelce.

funkcja trygonometryczna	$\alpha = 30^\circ$	$\alpha = 45^\circ$	$\alpha = 60^\circ$
$\sin\alpha$	$\frac{1}{2}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	$\frac{\sqrt{3}}{2}$
$\cos\alpha$	$\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	$\frac{1}{2}$
$\operatorname{tg}\alpha$	$\frac{\sqrt{3}}{3}$	1	$\sqrt{3}$

Przykład 6

Narysujemy przykładowy trójkąt prostokątny, w którym sinus jednego z kątów ostrych jest równy $\frac{3}{5}$.

Rozwiązanie

Rozważmy w tym celu trójkąt prostokątny o przyprostokątnej długości 3 i przeciwprostokątnej długości 5. Druga przyprostokątna takiego trójkąta ma wówczas, zgodnie z twierdzeniem Pitagorasa, długość:

$$\sqrt{5^2 - 3^2} = \sqrt{25 - 9} = \sqrt{16} = 4$$

Rysujemy więc trójkąt prostokątny o przyprostokątnych długości 3 i 4, w którym, na podstawie definicji, otrzymujemy $\sin\alpha = \frac{3}{5}$.
Zauważmy przy okazji, że $\cos\alpha = \frac{4}{5}$ oraz $\operatorname{tg}\alpha = \frac{3}{4}$.

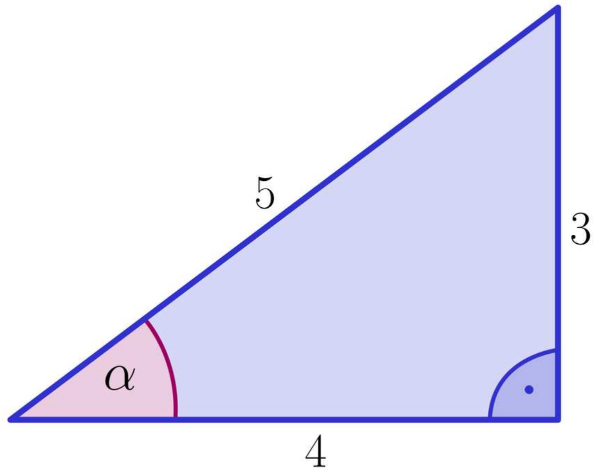

Uwaga! Warto zaobserwować, jak zmienia się sinus i cosinus kąta ostrego wraz ze wzrostem miary kąta. Na poniższych rysunkach przedstawiono okręgi o promieniu 5.

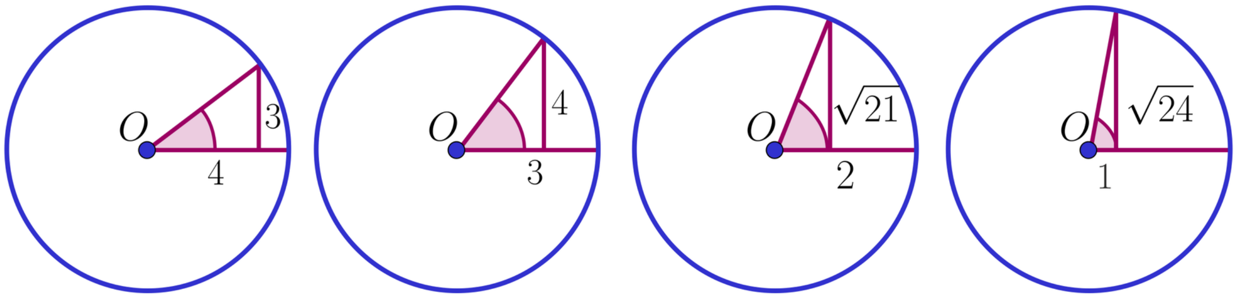

Nietrudno zauważyć, że wraz ze zwiększaniem się miary kąta ostrego jego cosinus maleje:

$\frac{4}{5} > \frac{3}{5} > \frac{2}{5} > \frac{1}{5}$.

Sinusy zaznaczonych kątów zachowują się natomiast odwrotnie: wraz ze wzrostem miary kąta stają się coraz większe:

$\frac{3}{5} < \frac{4}{5} < \frac{\sqrt{21}}{5} < \frac{\sqrt{24}}{5}$

Zaobserwowana prawidłowość dotyczy wszystkich kątów ostrych.

Zapamiętajmy zatem, że:

- **im większy jest kąt ostry , tym mniejsza jest wartość jego cosinusa,**
- **im większy jest kąt ostry , tym większa jest wartość jego sinusa.**

Ważne!

Przyjmujemy, że: $\sin 0^\circ = 0$, $\cos 0^\circ = 1$ oraz $\sin 90^\circ = 1$, $\cos 90^\circ = 0$.

Przykład 7

W trójkącie równoramiennym ABC, w którym $|AC| = |BC| = 8$, wysokość poprowadzona z wierzchołka C ma długość 4.
Obliczymy miary kątów tego trójkąta.

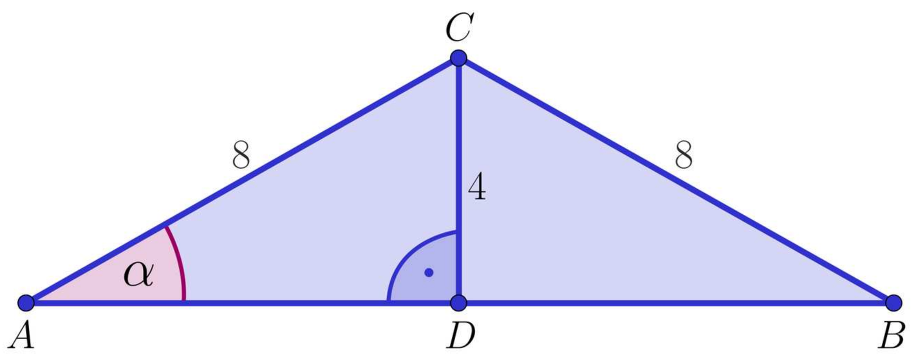

Rozwiązanie

Zauważmy, że wysokość poprowadzona z C na bok AB dzieli dany trójkąt na dwa przystające trójkąty prostokątne: ACD i BCD.

Jeżeli kąt ostry przy wierzchołku A oznaczymy jako α, to:
$\sin\alpha = \frac{4}{8} = \frac{1}{2}$.

Ponieważ $\sin 30^\circ = \frac{1}{2}$, więc $\alpha = 30^\circ$ (wynika to stąd, że daną wartość sinus może przyjmować tylko dla jednego kąta ostrego).
A zatem kąty w trójkącie ABC mają miary:
$|\sphericalangle CAB| = |\sphericalangle ABC| = 30^\circ$, $|\sphericalangle ACB| = 2\cdot 60^\circ = 120^\circ$.
Przykład 8

Kąt α jest ostry i $\sin\alpha = 0,4$. Wykażemy, że $\alpha < 30^\circ$.

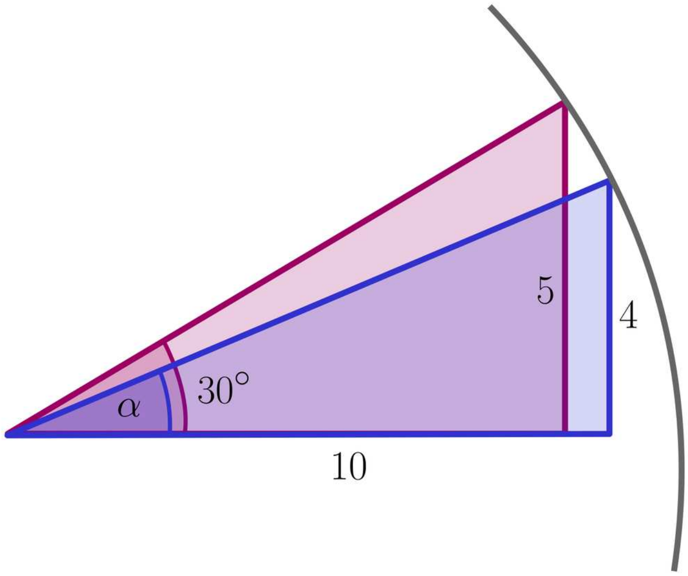

Rozwiązanie

Mamy $\sin 30^\circ = 0,5 > \sin\alpha = 0,4$.

Ponieważ wraz ze wzrostem kąta ostrego α rośnie jego sinus, więc $\alpha < 30^\circ$.

Ilustracja tego faktu znajduje się na rysunku obok (oba trójkąty mają przeciwprostokątną równą 10).
Ważne!

Zapis $\sin^2\alpha$ oznacza wyrażenie, które jest kwadratem (drugą potęgą) sinusa kąta α.
Podobnie $\cos^2\alpha$ oznacza wyrażenie, które jest kwadratem (drugą potęgą) cosinusa kąta α
.
Przykład 9

Obliczymy wartość wyrażenia $\frac{3\cos 60^\circ - 5\,\mathrm{tg}\,45^\circ}{\sqrt{3}\,\mathrm{tg}\,60^\circ + \sin^2 45^\circ}$.

Rozwiązanie

Podstawiamy wartości odpowiednich sinusów, cosinusów i tangensów, skąd otrzymujemy, że:

$$\frac{3\cos 60^\circ - 5\,\mathrm{tg}\,45^\circ}{\sqrt{3}\,\mathrm{tg}\,60^\circ + \sin^2 45^\circ} = \frac{3\cdot\frac{1}{2} - 5\cdot 1}{\sqrt{3}\cdot\sqrt{3} + \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^2} = \frac{\frac{3}{2} - 5}{3 + \frac{1}{2}} = \frac{-\frac{7}{2}}{\frac{7}{2}} = -1.$$

Odpowiedź: Wartość podanego wyrażenia wynosi (-1).

Przykład 10

Rozważmy trójkąt prostokątny o przyprostokątnych długości 2 i 7. Na podstawie tabeli wartości trygonometrycznych określimy z dokładnością do 1° miary kątów ostrych w tym trójkącie.

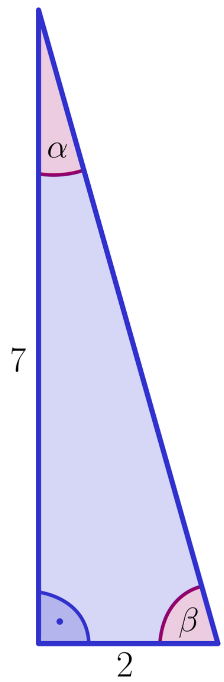

Rozwiązanie. Ponieważ $\mathrm{tg}\,\alpha = \frac{2}{7} = 0,285\ldots$, więc $\alpha \approx 16^\circ$.

Trójkąt jest prostokątny, zatem $\beta \approx 90° - 16° = 74°$.

Odpowiedź: W rozważanym trójkącie kąty ostre są w przybliżeniu równe 16° i 74°.

Słownik

tangens kąta ostrego

tangensem kąta ostrego α w trójkącie prostokątnym nazywamy stosunek długości przyprostokątnej leżącej naprzeciwko tego kąta do długości drugiej przyprostokatnej

sinus kąta ostrego

sinusem kąta ostrego α w trójkącie prostokątnym nazywamy stosunek długości przyprostokątnej leżącej naprzeciwko tego kąta do długości przeciwprostokątnej

cosinus kąta ostrego

cosinusem kąta ostrego α w trójkącie prostokątnym nazywamy stosunek długości przyprostokątnej leżącej przy tym kącie do długości przeciwprostokątnej

Animacja

Polecenie 1

Obejrzyj animację, w której prezentowane są rozwiązania zadań dotyczących proporcji boków w trójkątach prostokątnych.

Rozwiąż następnie ćwiczenia zaproponowane poniżej.

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/D1D9eHsff

Film nawiązujący do treści materiału dotyczącego proporcji boków w trójkącie prostokątnym.

Polecenie 2

Podaj wartości sinusa, cosinusa i tangensa kąta α zaznaczonego na rysunku poniżej.

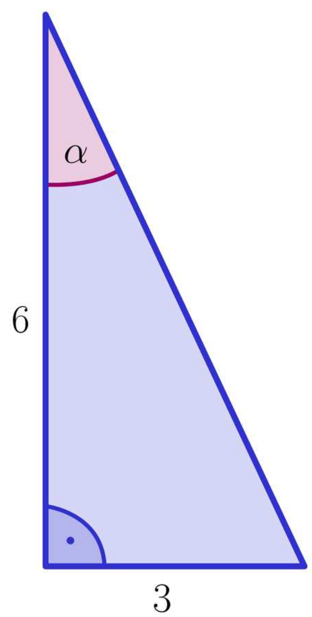

Polecenie 3

W trójkącie prostokątnym:

- jeden z kątów ostrych ma miarę α,
- jedna z przyprostokątnych ma długość 12,
- druga przyprostokątna jest o 6 mniejsza od przeciwprostokatnej.

Oblicz wartość iloczynu $\sin\alpha\cdot\cos\alpha$.

Polecenie 4

Kąt α jest ostry i $\operatorname{tg}\alpha=2$. Wykaż, że $\alpha>60^\circ$.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz prawidłową odpowiedź. W trójkącie prostokątnym, prezentowanym na rysunku poniżej, $\cos\alpha$ jest równy:

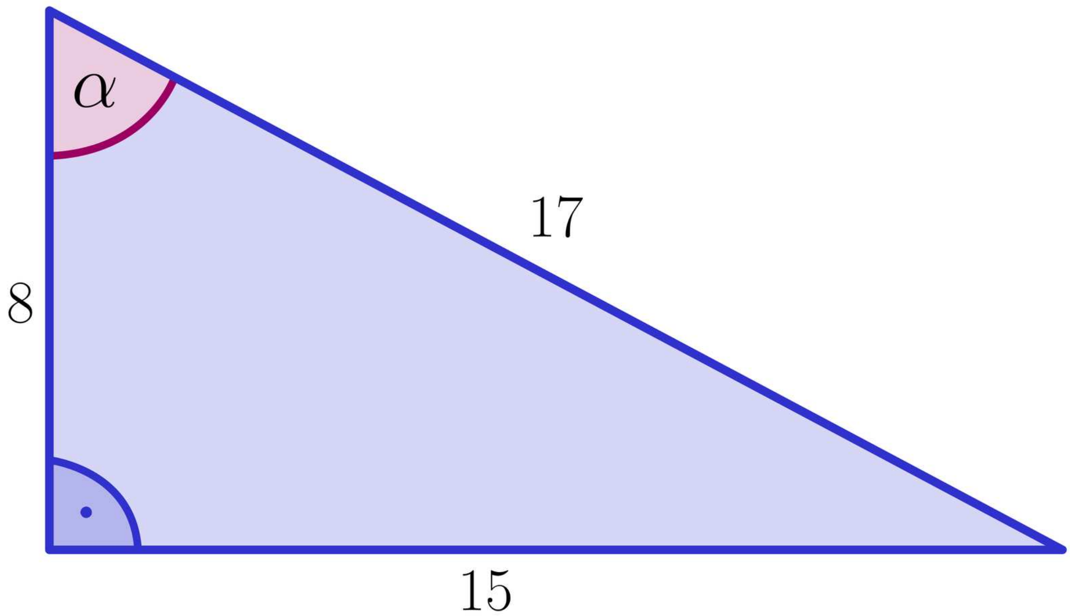

Ćwiczenie 2

Dany jest trójkąt prostokątny ABC o przyprostokątnej AB długości 1 i przeciwprostokątnej BC długości 7. Wynika stąd, że sinus kąta leżącego naprzeciw boku AC jest równy:

$\frac{\sqrt{48}}{7}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{7}$, $\frac{6}{7}$

....

Ćwiczenie 3

W trójkącie prostokątnym cosinus kąta leżącego naprzeciw boku AB jest równy $\frac{5}{13}$. Przeciwprostokątna BC ma długość 26. Wynika stąd, że długość boku AB jest równa:

....

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

W trójkącie prostokątnym, o kącie ostrym α, przyprostokątne mają długości 9 i 40. Wtedy wartość sumy $\sin\alpha + \cos\alpha$ jest równa:

- $\frac{49}{41}$
- $\frac{40}{49}$
- 1
- $0{,}98$

Ćwiczenie 6

Wiadomo, że $0,6 < \sin 37^{\circ} < 0,61$. Wynika stąd, że w trójkącie prostokątnym o przeciwprostokątnej 10 i jednym z kątów ostrych równym 53° każda z przyprostokątnych ma długość:

większą niż 8, mniejszą niż 8, większą niż $6{,}1$, większą niż 7

....

Ćwiczenie 7

W trójkącie prostokątnym jeden z kątów ostrych jest równy α, a przyprostokątna leżąca naprzeciw tego kąta jest cztery razy krótsza od przeciwprostokątnej. Oblicz $\operatorname{tg} \alpha$

- $\frac{1}{\sqrt{15}}$
- $\frac{\sqrt{15}}{5}$
- $\frac{1}{\sqrt{5}}$
- $\frac{1}{5}$

Ćwiczenie 8

Franek robi sobie zdjęcia z kolumną Zygmunta w tle, z żabiej perspektywy, tak jak na rysunku poniżej.
Franek mierzy $176\ \text{cm}$ i stoi w odległości $34\ \text{m}$ od kolumny, której wysokość jest równa $22\ \text{m}$.
Jedno ze zdjęć zostało zrobione z miejsca, z którego Franka było widać pod kątem 30°, a drugie - z miejsca, z którego Franka było widać pod kątem 45°.
Z poniższych stwierdzeń wybierz zdanie prawdziwe.

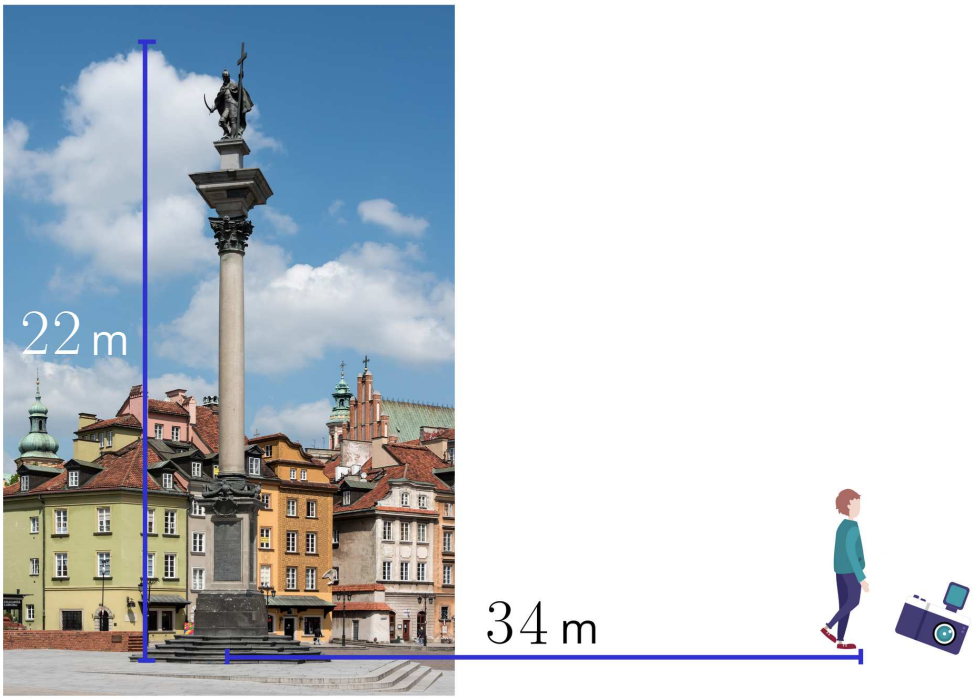

Ćwiczenie 9

Spośród poniższych stwierdzeń wybierz i zaznacz te zdania, które są prawdziwe dla każdego kąta ostrego α.

- $\sin\alpha + \cos\alpha > 1$
- $\sin\alpha \cdot \cos\alpha \leq \frac{1}{2}$
- $\sin\alpha - \cos\alpha > 0$
- $\sin^3\alpha + \cos^3\alpha > 1$

Dla nauczyciela

Autor: Witold Sadowski, Paweł Kwiatkowski

Przedmiot: Matematyka

Temat: Proporcje boków w trójkącie prostokątnym

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:
Treści nauczania – wymagania szczegółowe:
VII. Trygonometria. Zakres podstawowy. Uczeń:
1) wykorzystuje definicje funkcji: sinus, cosinus i tangens dla kątów od 0° do 180° ,
w szczególności wyznacza wartości funkcji trygonometrycznych dla kątów 30°, 45°, 60°;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- określa funkcje sinus, cosinus i tangens w trójkącie prostokątnym,
- oblicza z definicji wartości funkcji trygonometrycznych,
- rozwiązuje dowolny trójkąt prostokątny,
- stosuje własności funkcji trygonometrycznych w rozwiązywaniu zadań z geometrii.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- dyskusja;
- opowiadanie.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji:

Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się w domu z materiałem z sekcji Przeczytaj.

Jeden z uczniów ma za zadanie przygotowanie opowiadania - prezentacji wprowadzającej w temat zajęć. Mogą to być na przykład ciekawostki dotyczące funkcji trygonometrych lub krótki rys historyczny.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel podaje temat zajęć i kryteria sukcesu.

2. Wybrany wcześniej uczeń przedstawia prezentację - opowiadanie wprowadzające w tematykę funkcji trygonometrycznych.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie w grupach dzielą się informacjami pozyskanymi w domu i opracowują algorytm obliczania wartości funkcji trygonometrycznych w danym trójkącie prostokątnym o dwóch danych bokach.

2. Uczniowie, nadal pracując w grupach, oglądają animację i korzystając z opracowanego algorytmu, rozwiązują zadania z Poleceń.

3. Wspólna dyskusja - który z algorytmów okazał się najskuteczniejszy?

4. Metodą ja i ty uczniowie w parach rozwiązują ćwiczenia interaktywne (czyli na przemian - jeden z uczniów rozwiązuje ćwiczenie, a drugi sprawdza jego poprawność, w razie wątpliwości, prosząc nauczyciela o pomoc).

Faza podsumowująca:

1. Omówienie ewentualnych problemów z rozwiązaniem ćwiczeń z sekcji „Sprawdź się”.

2. Na koniec zajęć nauczyciel prosi uczniów o rozwinięcie zdania: „Na dzisiejszych zajęciach nauczyłam/łem się jak...”.

Praca domowa:

1. Zadanie dla kolegi/koleżanki. Uczniowie dobierają się w pary i opracowują zadania analogiczne do ćwiczeń 7 i 8 z sekcji „Sprawdź się”. Następnie przesyłają je do siebie mailem, rozwiązują i na następnej lekcji porównują wyniki.

- Sinus, cosinus i tangens kąta ostrego

Wskazówki metodyczne:

Animacja może być wykorzystana na zajęciach poświęconych zastosowaniu funkcji trygonometrycznych w zadaniach geometrycznych.